

mr. spec. Žana Pavlović, prof. psihologije, DV Cvrčak Solin;

Mirela Grbić, prof. defektologije, NZJZ SDŽ, Služba za zaštitu mentalnog zdravlja, prevenciju i izvanbolničko liječenje ovisnosti Split;

Najda Čajo, prof. psihologije, DV Marjan Split;

„Sretni tragovi, sigurni koraci“ - Retrospektiva suradnje predškolskih ustanova i Nastavnog Zavoda za javno zdravstvo Splitsko-dalmatinske Županije, Službe za zaštitu mentalnog zdravlja, prevenciju i izvanbolničko liječenje ovisnosti (1997.- 2014.)

Početak prevencije rizičnih ponašanja i ovisnosti u vrtiću

Prevenzijska znanost/ istraživanja/ razvoj znanosti u svjetskim razmjerima pa i kod nas datira od ranih 90-ih godine prošlog stoljeća (Bašić, 2009. prema Coie i sur., 1993.) kada se uočava značajan porast broja programa koji se primjenjuju u preventivne svrhe. Sredinom 90-ih godina pritiscima problema u društvu koji se značajnije izražavaju kao posljedica ratnih događanja, počinje se s kreiranjem preventivnih programa i u Republici Hrvatskoj. Preventivni programi, u vrijeme velikih razmjera traumatskih događaja i ugrožavanja svakodnevnog življenja, neophodna su sastavnica organizirane skrbi djece i mladih. Mnogi dokumenti vezani za dobrobit djece i mladih, obitelji, kao i prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladih počinju se stvarati, pisati ili tiskati krajem 90-ih godina prošlog stoljeća i nastavljaju do današnjih dana (prema Bašić, 2009.) Neka prevenzijska istraživanja počinju sredinom 80-ih godina, a 90-ih godina prošlog stoljeća, postaje jasno da je nužno utemeljiti preventivne programe čiji su rezultati vidljivi i mjerljivi, prenosivi iz jedan kulture u drugu. Tako počinje vrijeme prevencije utemeljeno na znanstvenim dokazima za koji su mnogi autori još ranije smatrali da njeno vrijeme tek dolazi.

Bolesti ovisnosti vodeći su javnozdravstveni problem u mnogim zemljama svijeta, pa tako i Republici Hrvatskoj. Sredinom 90-tih, Republika Hrvatska nalazi se u poratnom periodu, oslabljena u svim područjima života, boreći se s teškoćama egzistencijalne prirode ali i pojava koje ih prate. Zloupotreba psihoaktivnih tvari ima ozbiljne posljedice za pojedinca ali i njegovu obitelj te cjelokupnu zajednicu. Bolesti ovisnosti najčešće se povezuju s različitim rizičnim ponašanjima (nasilje, delikvencija, kriminalne radnje, promiskuitet i dr.) Na području republike Hrvatske, ali i Splitsko-dalmatinske županije prisutan je porast konzumenata, eksperimentatora i ovisnika o psihoaktivnim tvarima (HZJZ- Espad 1998.; Espad 2002.); (Županijsko izvješće o radu Zavoda za bolesti ovisnosti, 2001. i 2002.).

Zašto je važno s preventivnim aktivnostima rizičnih ponašanja i ovisnosti započeti u vrtiću? Dječji vrtić je prva stepenica odgojno-obrazovnog sustava, koji u značajnoj mjeri zamjenjuje roditelje te na taj način sudjeluje u prevenciji društveno neprihvatljivih oblika ponašanja, među kojima je i zlouporaba sredstava ovisnosti. Tijekom ranog djetinjstva odgojni utjecaji usmjereni su na poticanje cjelovitog, optimalnog i zdravog rasta i razvoja svih aspekata djetetove osobnosti: tjelesnog, socio-emocionalnog te spoznajnog, primjereno djetetovim mogućnostima. Dječji vrtić kao ustanova u kojoj se sustavno kroz odgojno-obrazovne aktivnosti djeluje na dijete ima važnu ulogu u formiranju stavova prema svim negativnim oblicima ponašanja koji u budućnosti mogu ugroziti mentalno zdravlje djece i mladih te razviti ovisničke navike. Preventivni program je osmišljen kao program prevencije ali i afirmacije pozitivnih životnih vrijednosti. Osim osmišljavanja aktivnosti koje obuhvaćaju dijete, roditelja i odgojitelja, nisu zanemarivi i drugi čimbenici koji govore u prilog nužne prevencije u ranoj dobi:

- velika obuhvaćenost djece predškolske dobi vrtićnim programima (70%) ;
- djeca dnevno provode od 5 do 10 sati u vrtiću, vrijeme provedeno u vrtiću mjeri se godinama (prosječno 4 godine);
- u ranoj dobi možemo utjecati na razvoj osobnosti djeteta i formiranje njihovih prihvatljivih navika;
- u rad vrtića uključeni su educirane osobe koje skrbe o cjelokupnom rastu i razvoju djeteta (odgojitelji, stručni suradnici);

Obitelj, lokalna i šira društvena zajednica moraju biti uključene u preventivne aktivnosti zajedno sa odgojno-obrazovnim institucijama kako bi se postigli dugoročni i optimalni učinci. Predškolske ustanove, DV Cvrčak Solin, pa Grigor Vitez Split i DV Marjan vođene idejom primarne/univerzalne prevencije započinju suradnju sa Splitsko-dalmatinskom županijom, Zavodom za bolesti ovisnosti Sv. Kajo u osmišljavanju ovih aktivnosti. Zatim se u ovom periodu djelovanja pridružuju i DV Radost te ostali vrtići na području županije DV Trogir, DV Kaštela, DV Bili Cvitak-Sinj. Cilj ove suradnje je bio zaštititi i unaprijediti mentalno zdravlje pojedinca i obitelji, te ublažiti znakove osobne i socijalne dezintegracije, koja za posljedicu ima bolesti ovisnosti i druga rizična, nasilna ponašanja. Pod prevencijom podrazumijevamo skup različitih aktivnosti i intervencija koje se poduzimaju prije nego se ovisnički oblik ponašanja ili poremećaja pojavi.

Edukacija edukatora

Edukacija djelatnika koji su neposredno uključeni u odgojno-obrazovni rad s djecom (edukacija edukatora) nameće se kao važna i neizostavna sastavnica svih preventivnih programa. Odgojitelj koji radom na sebi stječe uvid u kvalitetu svog rada i prirodu emocionalnog odnosa s

djetetom dobar je identifikacijski model u procesu sazrijevanja djetetove osobnosti i formiranja kvalitetnih vrijednosti i pozitivnih životnih stavova.

U skladu s zakonskim okvirom i potrebama djelatnika predškolskih ustanova Splitsko-dalmatinske županije započela je provedba Edukacije- edukatora pod nazivom „Zaštita mentalnog zdravlja započinje u najranijem djetinjstvu“. Edukacija je imala tri ciklusa, tijekom četiri godine i obuhvatila je oko tisuću odgajatelja, stručnih suradnika, medicinskih djelatnika i voditelja ustanova.

Djelatnici predškolskih ustanova educirani su o važnosti ranih objektnih odnosa, kao prototipa svih budućih odnosa u životu i njihove izuzetne uloge u neposrednom radu s djecom te time i mogućnosti da nadgrade dobra i korigiraju loša iskustva djeteta.

Prvi ciklus edukacije imao je temu „Rani odnos majka-dijete“a u okviru teme govorilo se o potrebi za sigurnošću i pripadanjem, konstantnosti objekta, kontinuiranosti djelovanja. Ne zanemarujući činjenicu da su većina djelatnika i u ulozi roditelja, drugi dio predavanja obuhvatio je temu pod naslovom: „Psihoaktivne tvari-izgled, znak prepoznavanja, simptomi i opasnosti.“, uključujući i iskustvene interaktivne radionice, „ Naša rizična ponašanja-Putovnica za budućnost.“

Kako je statistička obrada na području Republike Hrvatske (Espad, 2002 g. prema „ Izvješće o novoevidentiranim ovisnicima Zavoda za bolesti ovisnosti“), ponovno potvrdila da su osobe muškog spola prisutnije u eksperimentiranju, konzumiranju i ovisnosti o psihoaktivnim tvarima, alkoholizmu i drugim rizičnim ponašanjima, pa time i više izložene kao skupina.

U drugom ciklusu edukacije posebno je naglašena ulogu oca, obraćajući pozornost na dinamičnost, i posebnost očinske uloge, kao nezamjenjive i važne u životu svakog djeteta po što je sa očevima? Zašto je tata važan? Drugi dio predavanja tematski je vezan uz zlouporabu kemijskih supstanci-psihostimulansa, koji su sve popularniji među mladima, a rasprostranjeni su na zabavama i prate određeni stil življenja, pod nazivom:“Uхватiti korak sa svijetom i životom”. Informirajući o dugoročnim i kratkoročnim psiho-fizičkim i socijalnim učincima i posljedicama. Iskustvene radionice na temu odrastanja pod nazivom „Ikarov let“ provedene su na kraju drugog ciklusa.

Treći ciklus je pratio koncept razvoja objektnih odnosa, svakog djeteta i obitelji , trebalo se usredotočiti i na roditeljske uloge, ali i na stabilnost, promjenjivost i funkcionalnost “obiteljskog sustava”u cjelini, odnose unutar obitelji. Osvještavajući da je obitelj poput živog organizma, temeljna ljudska skupina, koja ima svoju prošlost, sadašnjost i budućnost. Na putu svake obitelji postoje različite teškoće obiteljskog životnog ciklusa, ali i dr. funkcionalne i životne teškoće. Iskustvene radionice su se odvijale tehnikom psihodrame.

Zaštita mentalnog zdravlja započinje u ranom djetinjstvu

Od 2003.godine nadalje preventivne aktivnosti su se nastavile i nadogradile pod gore navedenim nazivom "Zaštita mentalnog zdravlja započinje u ranom djetinjstvu", suradnja se realizira s koordinatorima i voditeljima preventivnih programa svake ustanove, imenovanih od nadležnih ministarstva i ureda za prosvjetu Županije ili same ustanove, te ravnateljima, odgajateljima i stručnim suradnicima. Takav način uključio je nove suradnike i više stručnjaka u preventivne sadržaje i aktivnosti te je bio početak međusektorske i interdisciplinirane suradnje na području županije u provedbi univerzalne prevencije. Prema Zakonu o zdravstvenoj zaštiti te izmjenama i dopunama Zakona o sprječavanju zlouporabe droga Centri za prevenciju i ovisnosti postaju sastavni dijelovi županijskih Zavoda za javno zdravstvo što podrazumijeva javnozdravstveni pristup u preventivnom djelovanju.

Preventivni plakati i projekti

„Sretni tragovi...sigurni koraci“ naziv je projekta koji provodi DV Marjan, a koji je zaokružen izradom istog preventivnog plakata u Mjesecu borbe protiv alkoholizma i drugih ovisnosti. U to vrijeme, zabrinjavajuća je činjenica da većina roditelja smatra da se ovisnost događa adolescentima i da "ne vide" uzroke problema u ranoj dobi. Također i projektom "Gdje su nam tate u vrtiću?", koji je imao iznimni odaziv očeva, što je neprocjenjivo za procese identifikacije u ovom razvojnom dobu svakog djeteta, pod sloganom "Kad narastem bit ću kao tata!". DV Grigor Vitez izradio je razglednice upućene na mnoge odrasle osobe, koje bi trebale pomoći djeci na temu "Vaša ljubav, naša radost-sretnija budućnost!". Tom prilikom su distribuirani prigodni plakati plovećeg jedrenjaka s dječjim porukama i potrebama. Osmišljena je i prva slikovnica na temu ovisnosti pod nazivom "Dobro i zlo jako su blizu", kao pomoć djetetu u pokretanju osobnih snaga u procesu razvoja samopoštovanja. DV Cvrčak Solin je proveo projekt "Živjeti zajedno – raditi skupa" na osnovi dva postulata zdravlja svake osobe, "moći voljeti i moći raditi", bez čega nema niti razvoja pojedinca ni sveukupnog društva. Kreativne radionice i aktivnosti na temu "Odrastimo zdravi i sretni", kako nosi i ime plakata kao produkta grupnog rada djece u istom vrtiću zaokružene su 2008 g. Preventivnim plakatima kao medijima kojima se pribavlja pozornost javnosti ukazivalo se na važnost što ranijeg djelovanja povezivalo predškolske ustanove cijele Splitsko dalmatinske županije. Tako je zajedničkim radovima djece DV Marjan i Grigor Vitez iz Splita, DV Cvrčak iz Solina, DV Trogir, DV Kaštela, DV Bili Cvitak iz Sinja, DV Pčelica iz Vrgorca te DV Imotski nastao plakat „Obitelj je važna“ kojim se obilježio mjesec borbe protiv alkoholizma i drugih ovisnosti.

Tijekom 2008/2009 izrađen je prvi edukativni materijal „Vidi me-vidim se“, u formi CD-a nastao u projektu „Samopoštovanje je najvažniji zadatak djetinjstva“, tiskan je u 5000 primjeraka. Rezultati istraživanja Udruge stručnih suradnika predškolskih ustanova Splitsko-dalmatinske županije na uzorku od 10. 835 djece predškolskih ustanova, u travnju 2007.godine,

pokazali su da svako peto dijete treba određenu pomoć stručnjaka, bili su polazište ka daljnjim aktivnostima. Dugogodišnje epidemiološke studije HZJZ Službe za prevenciju ovisnosti ukazale su na značajnu indiciju niskog samopoštovanja kod mladih (Espad, 2007.) Također, rezultati evaluacijskog upitnika o edukativnom materijalu na CD-u "Samopoštovanje je najvažniji zadatak djetinjstva – Odgojitelji mogu pomoći djeci" pokazalo je potrebu obraćanja roditeljima.

Aktivnosti unutar 2009/2010 godine, posebnu pozornost dale su zaštiti i unaprjeđenju mentalnog zdravlja djece rane dobi. Kako predškolsko dijete može sudjelovati u javno zdravstvenim aktivnostima, pokazao je Projekt "Moj svijet za bolji svijet".

Stručno-razvojni centar za sigurnosno zaštitni i preventivni program

Unutar koncepta mentalnog zdravlja preventivne aktivnosti obuhvaćaju jačanje zaštitnih i smanjivanje ili otklanjanje rizičnih čimbenika tijekom razvoja (Wenar, 2003). Pravovremeno prepoznavanje emocionalnih, ponašajnih ili drugih čimbenika koja se mogu javiti kod djece rane i predškolske dobi predstavlja temelj za određene rane intervencije prema svoj djeci a osobito onoj koja su izložena riziku. Te je rizike moguće umanjiti svakako neophodnom edukacijom odgojitelja u tijeku studija ali i kasnije tijekom cjeloživotnog učenja. Rezultati istraživanja koje su proveli Vorkapić i sur. (2012). na budućim odgojiteljima pokazuju visoku senzibiliziranost na ranog uočavanja i prepoznavanja rizičnih ponašanja djece predškolske dobi. S idejom dodatne edukacije odgojitelja DV Cvrčak Solin, 2010 godine, imenovan je Stručno-razvojni centrom za sigurnosno-zaštitni i preventivni program odgojno-obrazovnog rada. Aktivnosti unutar Stručno-razvojnog centra imaju za u cilj usavršavanje djelatnika u dječjim vrtićima a time i jačanje njihovih osobnih i profesionalnih kompetencija u području predškolskog odgoja.

Edukativni priručnici za roditelje i odgojitelje

Primarna/univerzalna prevencija obuhvaća projekte i različite aktivnosti s djecom, roditeljima i odgojiteljima. Daljnja suradnja rezultirala je novim edukativnim priručnikom za roditelje i odgojitelje pod nazivom „Učiniti sve kako treba“. Namjera ovog priručnika je bila senzibilizirati roditelje i odgojitelje o važnosti poznavanja i praćenja ranog razvoja tijekom boravka u predškolskoj ustanovi, ali i ranije unutar obitelji. Neraskidivost obiteljskog i institucionalnog utjecaja na dijete, te neophodna suradnja, temeljne su vrijednosti koje treba poticati s ciljem optimalnog razvoja i razvoja samopoštovanja djeteta. Priručnik sadrži osobitosti socio-emocionalnog razvoja djeteta (razvoj emocija i odnosi s drugima) od rođenja do šeste godine i savjete roditeljima. Priručnik je tiskan u 5000 primjeraka, te podijeljen i predstavljen sudionicima 29. Pedijatrijske škole u Splitu. U nastavku projektnih aktivnosti "Samopoštovanje je najvažniji zadatak djetinjstva" nastao je priručnik za odgojitelje i roditelje pod nazivom "Od prvog dana...ljubav i disciplina" 2012/2013. g. Iskustva iz prakse pokazuju da roditelji sve više traže stručnu pomoć vezano za poteškoće postavljanja granica u odgoju djece. Odgojitelji

sve češće izražavaju potrebu za dodatnim znanjima i vještinama kako bi usklađivanje s roditeljima i suradnja bila kvalitetnija. Mladi smatraju da njihovi roditelji ne uspijevaju postaviti granice i pravila unutar obitelji, a pravila ponašanja izvan kuće još su manje pod roditeljskim utjecajem (ESPAD, 2011.) Cilj projektnih aktivnosti bio je senzibilizirati i educirati roditelje i odgojitelje o važnosti postavljanja granica u ranoj dobi. Priručnik je tiskan u 3000 primjeraka, preveden je na engleski jezik i tiskan u 1000 primjeraka u formi CD-a. Predstavljan je na okviru obilježavanja Svjetskog dana zdravlja 2013. g. (7. travanj) uz izložbu dječjih radova.

Projekt „Poveži se bojom, približi se slikom“ je započet 2014 g. i u njemu sudjeluju DV Cvrčak Solin i DV Calimero Split. Cilj projekta je skrenuti pozornost na potrebu očuvanja i unapređenja mentalnog zdravlja djece s teškoćama te potaknuti i olakšati uključivanje djece i mladih s teškoćama na interakciju s vršnjacima.

Od početaka suradnje 1997. godine do danas, zajedničkog smo uvjerenja da je problemu potrebno prići znatno ranije nego se problem pojavi. Želimo li očuvati mentalno zdravlje budućih generacija treba započeti odmah, u prvim socijalnim okruženjima, obitelji i vrtiću.

Literatura:

1. Bašić, J. Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih. Zagreb: Školska knjiga; 2009.
2. www.espad.org/croatia
3. www.hzjz.hr
4. http://mladi-eu.hr/wp-content/uploads/2012/11/Nacionalni_program_prevencije_ovisnosti_s_koricom.pdf
5. Mikas D., Pavlović Ž., Sunko E. Predškolski preventivni programi. Paediatr Croat. 2013; 57 (Supl 1): 125-130
6. Nacionalna strategija i Akcijski plan suzbijanja zlouporabe droge u Republici Hrvatskoj, 2011.
7. Nikolić, S., Marangunić M., i sur. Dječja i adolsecentna psihijatrija, Zagreb: 2004.
8. Sakoman, S. Koncept zaštite mentalnog zdravlja; mjesto i uloga psihologije i psihologa. U: Božičević, V., Brlas, S., Gulin, M. (Ur.). Psihologija u zaštiti mentalnog zdravlja, Priručnik za psihološku djelatnost u zaštiti i promicanju mentalnog zdravlja. Virovitica: Zavod za javno zdravstvo „Sveti Rok“ Virovitičko-podravske županije, 2012; 15-22.

9. Vorkapić Tatalović, S., Vlah, N., Vujičić, L. Osnaživanje uloge budućih odgojatelja u očuvanju mentalnog zdravlja predškolske djece: promjene studijskog programa. *Život i škola*, br.28 (2/2012), god. 58., str. 130-144.
10. Wenar, C. *Razvojna psihopatologija i psihijatrija*. Jastrebarsko, Naklada Slap, 2003.